

AHMET MİTHAT EFENDİ ROMANLARINDA MEMURİYET VE YÖNETİM ALGISI*

Nahide İrem AZIZOĞLU**

Öz: Eserleri aracılığıyla dönemin sosyal, kültürel ve idari yapısını ele alan Ahmet Mithat Efendi, döneminin en fazla eser veren yazarlarından. Halkın eğitimine odaklanan yazar; Batılılaşma, toplumsal hayat, eğitim, kadın eğitimi, evlilik, batıl inançlar, kölelik, azınlıklar gibi farklı konularda eserler vermiş ve karakterleri aracılığıyla ders verme amacını gütmüştür. Toplumsal ve siyasi yapıya yer verilmesinden dolayı Ahmet Mithat Efendi hikâyeleri ve romanları, dönemin toplumuna ilişkin bilgilerin edinilebileceği birer kaynak niteliğindedirler.

Araştırmada Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında yönetime ve memuriyet sistemine bakış açısı incelenerek yapılan olumlu ve olumsuz değerlendirmeler neticesinde dönemin toplumsal ve siyasi yapısına dair hususiyetler, ortaya konulacaktır. Araştırma konusu ile doğrudan ilgili olan *Felâtuñ Bey ile Rakım Efendi*, *Paris'te Bir Türk*, *Esrâr-ı Cinâyat*, *Müşahedat*, *Jön Türk* adlı romanları esas alınmıştır. Sonuç olarak Tanzimat döneminde memuriyetin saygın bir meslek olarak görüldüğü ancak bu mesleğe uygun olmayan ve çalışma disiplininin uzak kişiler nedeniyle mesleğin yozlaştığı belirlenmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde yönetime ilişkin değerlendirmeler yaptığı ancak bu değerlendirmelerin hiçbirinde padişaha yönelik olumsuz ifadelerin kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, memuriyet, Tanzimat dönemi romanları, yönetim.

The Perception of Civil Service and Administration in the Novels of Ahmet Mithat Efendi

Abstract: Ahmet Mithat Efendi, who discussed the social, cultural and administrative structure of the period through his works, was one of the most prolific writers of his time. Focusing on public education, Ahmet Mithat Efendi wrote about different subjects such as Westernization, social life, education, women's education, marriage, superstitions, slavery, minorities and he aimed to be didactic through his characters. The stories and novels penned by Ahmet Mithat Efendi addressing the social and political structure, serve thus as a source of information on the society of his time.

This paper seeks to analyze the perspective on the administration and civil service system in the novels of Ahmet Mithat Efendi as well as the positive and negative criticisms in these novels; and to provide insights into the social and

---

* Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 18.02.2022 - 20.04.2022

** Arş.Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sakarya, Türkiye. azizoglu@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2738-9856.

political structure of the period. To that end, it examines the following works of Ahmet Mithat Efendi that are relevant for the research subject: *Felâatun Bey ve Rakım Efendi*, *Paris'te Bir Türk*, *Esrâr-ı Cinâyat*, *Müşahedat* and *Jön Türk*. This paper concludes that civil service was as a respectable profession in the Tanzimat period, that degenerated due to the unsuitability of people in this profession and lack of professional discipline. While Ahmet Mithat Efendi made some criticisms in his works on administration, he nevertheless never extended criticisms to the sultan to include any negative expression on his person.

Key words: Ahmet Mithat Efendi, civil service, Tanzimat period novels, administration.

Giriş

Osmanlı'da toplum hayatını her yönden etkileyen Batılılaşma kavramı, yazın alanında özellikle roman türüne yansımıştır. Yazarlar, sosyolog gibi hareket ederek toplumu ve toplumsal yapıları ele alarak romanlarına aktarmış ve değerlendirmeler yaparak düzeltilmesi gereken alanları öğretici bir üslup kullanarak anlatmıştır. Bu romanlarda toplumun Batılılaşma sürecinde yaşadığı dönüşümler ele alınmış, bu süreçte başarısız olan karakterler eleştirilmiş ve politika, kültür, eğitim, sosyal hayattaki problemler romanlara yansımıştır (Biricik, 2015, s. 311). Bu dönemde toplumsal yapıları ve değişimleri eserlerine aktaran yazarlardan birisi de Ahmet Mithat Efendi olmuştur.

Geçim sıkıntısı nedeniyle küçük yaşlarda çalışmaya başlayan yazar, Mithat Paşa tarafından desteklenir ve Rüştüye eğitimi sonucunda iyi bir donanıma sahip olarak mezun olur. Farklı memuriyet görevleri sonrasında İstanbul'a dönerek yazmaya odaklanacak ve Doğu-Batı sentezini eserlerine yansıtacaktır. 1873'te "Duvardan Bir Seda" adlı yazısında materyalistliği ve tenasüh inancını savunduğu gerekçesiyle Namık Kemal ve Ebuzziya Tevfik ile birlikte Rodos'a sürgün edilir. 1876'da Sultan Abdülaziz'in tahttan inmesi sonrasında çıkan afla İstanbul'a geri döner, yayıncılık ve yazarlık hayatına devam eder. 1877'de *Üss-i İnkılâp* eserindeki görüşleri, II. Abdülhamit tarafından beğenilince Takvim-i Vekayi müdürlüğüne getirilir. Bu durum, Yeni Osmanlılar ile ters düşmesine ve eleştirilmesine sebep olan süreci başlatmıştır (Miyasoğlu, 2017, ss. 21-27). Ahmet Mithat'ın eserlerinde toplumsal problemleri doğru değerlendirmesinin ve çözüm önerileri sunabilmesinin nedeni, gazeteci kimliğinin yanında yazarın padişaha yakınlığının sonucunda Stockholm'deki Sekizinci Şarkiyatçılar Kongresi'ne Osmanlı temsilcisi olarak seçilmesidir. Böylece Avrupa'yı gözlemleme ve farklı ülkelerden gelen temsilcilerle iletişim kurma olanağı bulmuştur (Findley, 1999, s. 12; Gemili, 2019, s. 30).

Ahmet Mithat, yaşadığı dönemde hükümet yanlısı olmakla suçlanmıştır. Ancak yazarın ıslahat adamı olduğu, ihtilal adamı olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Jön Türkler Batılılaşmayı bir siyasi sorun olarak ele alırken Ahmet Mithat, bilimin politikası olmadığını savunan bir ansiklopedist olarak ele

almaktadır. Eğitim ve öğretim amacıyla halkın seviyesine uygun yazdığından edebiyatçı olmadığı öne sürülmektedir. Gerçekçi bir değerlendirme yapıldığında yazarın Meşrutiyet'i Batı modernizminin simgesi olarak görmediği ve ilerlemenin toplumsal, iktisadi ve kültürel dayanakları olduğunu savunduğu görülmektedir (Esen, 2014, s. 14; Findley, 1999, s. 9; İnci, 2012, s. 67; Mardin, 1992, s. 163). Tüm bu eleştirilere karşın Hâce-i Evvel olarak adlandırılan yazar edebiyat, felsefe, tarih, coğrafya alanlarında eserler vermiştir (Çetin, 2002, s. 30; Doğan, 2013, ss. 194-195; Patacı, 2012, ss. 179-180).

Ahmet Mithat Efendi, devletin kurtuluşunun halkın eğitiminden geçtiğinin farkına vararak bir sosyolog gibi toplumu derinlemesine incelemiş ve kendi okurunu eğitmek amacını gütmüştür (Şeref, 2014, s. 287). Ahmet Mithat, öğretici kimliği ile toplumu incelemiş ve bu sayede Batı özentiliği, alafrangalık, kendi değerlerini küçük görme ve Batı değerlerini fazla yüceltme, Batı değerlerine aşırı bağlılık, körü körüne taklit etme gibi dönemin sorunlarını tespit etmiştir. Toplumdaki bu kültürel yozlaşmayı, tüm detaylarıyla eserlerinde ele almış ve bu durumun karşısında gençlere örnek olabilecek nitelikte donanımlı, bilgili ve ahlaklı karakterlere yer vermiştir (Özdemir ve Göçen, 2014, s. 216).

Toplumun yansıması olan romanlarda tip olarak adlandırılan karakterler, basit ve sabit nitelikte olmakla birlikte dönemin özelliklerini yansıtarak farklı eserlerde ortaya çıkar. Tipler, dönemin özelliklerini yansıttığından toplumun inandığı temel değerleri temsil ederler. Bunların arasında toplumun sevmediği ve hor gördüğü tipler de vardır. Edebi eserlerde medeniyet değişimiyle birlikte tipler de değişmektedir. Özellikle Tanzimat sonrasında bu devre özgü olan yeni insan tipleri doğmuştur. Tanzimat Devri Türk Edebiyatı, tıpkı Batı edebiyatında olduğu gibi sosyal hayattan beslenmiştir. Fakat bu dönemde toplumun özlenen ortak değerlere sahip olan kişiliklere önem vermesinden dolayı edebî eserlerde bu konulara yer verilmeye devam edilmiştir. Ancak bu dönem eserlerinde, menfi tipler üzerinde durulduğu da görülmektedir. Müspet ve menfi tipler karşılaştırmasına eserlerde yer verilerek değerlendirmeler sunulmaktadır (Kaplan, 1991, ss. 5-7). Ahmet Mithat'ın eserlerinde yansımasını en sık bulan tipler, geleneksel kültürden koparak bozulmuş ve batıl inançları, gülünç tavırları, topluma uyumsuzlukları ile dikkat çeken karakterlerdir. Yazarın bu karakterleri anlatılırken yer yer ironik ve hicivsel nitelikte anlatım kullanması, karakterlerin göze çarpan olumsuz yönlerini vurgulamaktadır (Çetin, 2002, s. 30). Batı düşüncesine ve yaklaşımlarına ilişkin eserlerinde eleştiriler yapan Ahmet Mithat, Tanzimat devrinde sıkça görülen yanlış Batılılaşma kavramına ilişkin değerlendirmeleri ile dönemin moda düşüncelerine kapılmak yerine çözüm önerileri sunan bir yazar olarak ön plandadır (Polat, 2016, s. 858).

Tanzimat Dönemi'nde yönetici sınıfına ilişkin yapılan düzenlemelerle birlikte asker yönetici kavramı, yerini sivil bürokratlara bırakmıştır. Tanzimat'ın ilanıyla birlikte yeni düzenlemeler yapılarak valiler ile bölge askeri komutanlarının

yetkileri birbirinden ayrılmış, mülkî ve askerî amir arasında güç ve yetki dengesi sağlanmıştır (Ortaylı, 2008, s. 495). De Rosay (2006, s. 20), Tanzimat sonrası dönemde yönetimin büyük oranda dönemin bürokratlarının kontrolüne geçtiğinden bahsetmektedir. Tanzimat dönemi bürokratları, Osmanlı Batılılaşmasının önde gelen isimleri ve simgeleri olmuşlardır. Bürokrasi sınıfındaki yenilik ve değişimler, toplumu etkilemiş ve edebiyata da yansımıştır. Yaşadığı dönemin siyasal ve toplumsal sorunlarıyla uğraşan bir yazar olan Ahmet Mithat (Moran, 2018, s. 11) da bu konuları ele alan yazarlardan biridir. Yaşadığı dönemde farklı alanlarda eserler veren Ahmet Mithat Efendi'nin toplumun değişen yüzünü ve değerlerini eserlerine yansıttığı aşikârdır. Yazar romanlarında halktan kişilerin farklı alanlardaki görüşlerine ve bakış açılarına yer vermesi açısından toplumu eserlerine yansıtmıştır. Bu sebeple Tanzimat dönemindeki toplum yapısının görülmesi açısından yazarın eserlerinden faydalanılması mümkündür. Tanzimat döneminin toplumsal alandaki etkileri, idari ve siyasi alanlardan bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğinden araştırmada, Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında memuriyete ve yönetime bakış açısının incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma kapsamında eserler seçilirken işlenen konular dikkate alınarak memuriyete ve yönetime ilişkin bilgiler içerebilecek nitelikteki *Felâatun Bey ile Rakım Efendi, Jön Türk, Müşahedat, Esrâr-ı Cinâyat, Paris'te Bir Türk* romanları ele alınmıştır. Romanların seçiminde eserlerin konuları incelenmiş ve bu konuda Yeni Türk Edebiyatı alan uzmanından görüş alınmıştır.

***Felâatun Bey ile Rakım Efendi, Jön Türk, Müşahedat, Esrâr-ı Cinâyat, Paris'te Bir Türk* Romanlarında Memuriyet Algısı**

Ahmet Mithat, eserlerinde memur olan karakterlere ve onların davranışlarına yer verirken aynı zamanda dönemin memur tipini ve niteliklerini ortaya koymaktadır. Yazar, Rusçuk ve Bağdat'ta memuriyet görevinde bulunduğu memurları gözlemleme olanağına sahip olmuştur. Dönemin memur tipini yansıtırken öğreticiliği bırakmamış ve ideal olan memur tipinin niteliklerini sıralamıştır. İncelenen romanlardan *Paris'te Bir Türk* romanında memuriyet konusuna değinilmediği tespit edilmiştir.

Ahmet Mithat'ın memuriyet konusundan bahsettiği romanlarından biri edebiyatımızda alafranga tipi işleyen ilk eser olması bakımından ayrı bir önem taşıyan (Uçman, 2002, s. 140) *Felâatun Bey ile Rakım Efendi*'dir. Romanda ideal memur tipi "...kâtiplik zamanını gece gündüz çalışmak ve içinde bulunduğu dairenin değil, belki devletin kâffe-i şuaât-ı umûruna vukufunu şamil etmek için iğne iplik olarak bezl-i himmet eder." (Ahmet Mithat Efendi, 2000a, s. 6) şeklinde tanımlanarak memurların çalışkan ve disiplinli kişiler olmalarının gerektiği vurgulanmıştır.

Ahmet Mithat Efendi, romanlarında memurların üstün niteliklere sahip olan dürüst ve özverili karakterlerden seçilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. *Jön Türk* romanında “Kâtip kelimesinin o zamanki manasını tahattur ediyor musunuz? Münşi demek değil. Edip demek de değil. Yalnız ve sadece kitâbet-i resmîye erbabı hiç değil. Kâtip ha! Kâtip demek her şey demek. Gazete muhabiri, kitap müellifi, tumturaklı tebriknameler, teşekkürnameler münşisi. Her şey!” (Ahmet Mithat Efendi, 2003, s. 60) açıklaması ile memurların her konuda bilgi sahibi olan donanımlı kişilerden seçilmesinin önemi ifade edilmiştir.

Müşahedat romanında Seyyit Mehmet Numan karakterine pek çok memuriyet görevi teklif edilmiş ancak bu görevleri “Devlet memuriyetini doyumluk diye, me'kel diye telâkki etmemelidir. O, bir kesb ve kâr değildir. Bir şereften ibarettir.” (Ahmet Mithat Efendi, 2000b, s. 151) açıklamasını yaparak kabul etmemiş ve memurluk mesleğini yüceltmıştır.

Ahmet Mithat'ın eserlerinde sadece memurların sahip olması gereken nitelikler üzerinde durulmamış; memurların yaşantılarına değinilerek mesleğe ilişkin değerlendirmeler sunulmuştur. Memurlara ilişkin yapılan değerlendirmelerden biri, memurların kazançlarının yetersizliğidir. Yazar, memurların geçim sorunlarını Meşrutiyet ile ortaya çıkan “kaht-ı rical” sorunu ile ilişkilendirerek devlet adamı sayılarında azalmaların devleti olumsuz etkilediğinden bahseder. Memurların haksızlığa uğramalarından ve maddi olarak zorlanmalarından yakınıır (Uğurcan, 2012, s. 38).

Felâatun Bey ile Rakım Efendi romanında Felâatun Bey'in kız kardeşi Mihriban Hanım'ın memurlara ilişkin “Kâtip cevabı alınca oh! Cebi delik!” (Ahmet Mithat Efendi, 2000a, s. 9) şeklindeki söylemi ve Rakım Efendi'nin babasına ilişkin “Bir kavas evlâdına ne bırakabilir?” (Ahmet Mithat Efendi, 2000a, s. 11) şeklinde yaptığı değerlendirme, dönemin memuriyete bakış açısını yansıtır niteliktedir.

Çalışkanlık ve disiplin anlayışını aktar çıraklığı yaptığı dönemde kazanan Ahmet Mithat (Tanpınar, 2012, s. 478), eserlerinde eleştirdiği sefih tiplerin karşısına ölçülü şekilde para harcayan, bir kısmı hayata fakir başlasa da yükselen, burjuva ahlakına sahip, eğlenmeyi ve çalışmayı dengelemeyi bilen karakterleri koyar. Ahmet Mithat'ın birçok eserinde fakir gençlerin çalışarak iyi konumlara geldikleri ve ailelerini refaha erdirdikleri görülmektedir. Bu kahramanların en önemli örneği, “iş makinesi” olarak tanımlanan Rakım Efendi'dir (Uğurcan, 2017, ss. 200-202). Nitekim romanda, Felâatun Bey'in davranış ve kişilik olarak karşısında yer alan Rakım Efendi'den övgü dolu sözlerle bahsedilmektedir. Ancak Rakım Efendi de memurların maaş durumlarından etkilenecek Hariciye kaleminde görevliyen çevirmenlik ve

öğretmenlikten daha fazla gelir elde edince görevinden ayrılmıştır (Ahmet Mithat Efendi, 2000a, s. 14).

Memurların gelirinin azlığına ilişkin bir diğer açıklama, *Esrâr-ı Cinâyât* romanında yapılmıştır. Romanda memurların gelirlerinin düşüklüğünden ve bu nedenle geçim sıkıntısı yaşamalarından bahsedilmiştir. Esnaf Sadullah Efendi'nin “Zira namuslu bir memur zengin olamaz.” (Ahmet Mithat Efendi, 2020, s. 92) söylemi durumu açıklar niteliktedir. Memurların sadece görevlerinden elde ettikleri kazanç ile zengin olamayacakları, romanda ifade edilmektedir. “Hükûmet her memura haddince bir maişet temin etmiştir. Maaştan artırıp zengin olabilmek, memurîn için mutasavver dahi olmamalıdır. İhtiyarlıkları, vefatları hâlinde bile çoluklarının çocuklarının hep hadlerince maişetleri temin edilmiştir. Binaenaleyh memur nereden zengin olacak.” (Ahmet Mithat Efendi, 2000b, s. 92) açıklamaları bu durumu göstermektedir.

Benzer bir durum, *Müşahadat* romanında görülmektedir. Romanın karakteri Refet, babası sağken tercüme kaleminde çalışmış fakat bu şekilde zengin olamayacağını anlayınca çalışmayı bırakmış ve ticarete yönelmiştir. Refet karakterinin ağzından yapılan açıklamalar, bu durumu vurgulamaktadır. “Oralarda yedi sekiz yüz kuruş maaşa nailiyet büyük muvaffakiyetlerden sayılır. Hâlbuki en küçük memurların bile, maişetçe hevesatını, en büyüklere muadil görüyorum. Onlara sekiz yüz değil a, bin beş yüz, iki bin beş yüz, üç dört bin kuruş maaş verseler bile, yine istedikleri gibi bahtiyar olamayacaklar, fakat bu adamlar sanayie, ticarete sülûk edecek olsalar daha ziyade mazhar-ı muvaffakiyet olacakları me'muldur” (Ahmet Mithat Efendi, 2000b, s. 92). Romanda memuriyetin bu görevde bulunanlara büyük kazançlar getirmediği ancak bu kişilerin daha fazla kazanç elde edebilmek için farklı alanlara yönelmeleri gerektiği, Mısır'daki uygulamalardan hareketle açıklanmıştır. “Ricâl-i hükûmetin kâffesi arazi ashabı, ticaret erbâbıdır... Bu hâlde akıl ve dirayeti, gayret ve şecaati hükümetin gerek hizmet-i kalemiye ve gerek hizmet-i seyfiyesinde bulunmağa temin-i kifayet eyleyenler o şerefle de teşerrûf ederler. Ama maişet yine ziraat, yine ticaret yüzünden taht-ı te'minde bulunmak daimdir” (Ahmet Mithat Efendi, 2000b, s. 151).

Romanın önemli bir noktası, Osmanlı ticaret ve ekonomik hayatını yansıtmasıdır. Yazar liberal ekonomi politikalarını eleştirmekte, ülkeye giriş yapan yabancı mallar nedeniyle yerli üretimin ve halkın olumsuz etkilendiğine değinmektedir. Bu nedenle Ahmet Mithat, dışarıya karşı korumacı ekonomi politikalarını öne çıkarırken içeride özel girişimlerin desteklenmesini savunmaktadır (Turinay, 2017, ss. 234-235). Romanda Seyyit Mehmet Numan karakteri, Mısır'daki uygulamalara ilişkin bilgiler vermekte ve İstanbul'da yaşayanları sadece memuriyete yönelmeleri sebebiyle eleştirmektedir. “Hâlbuki bizim İstanbul'umuzda bu fikirler henüz uyanmamıştır. Kibardan hiçbir kimse kesb ve kâra heves etmiyor. Abâ ve ecdattan kalmış bazı çiftlikâta malik

olanlar, bunları, yalnız tenezzüh mahalli olarak telâkki ediyorlar. Herkesin gözü devlet memuriyetine dikilmiş. Ondan başka medâr-ı maîşet bilinmiyor. Hâlbuki hazîne-i devlet yalnız geçinmeleri için oraya göz dikenleri neyle doyuracak?" (Ahmet Mithat Efendi, 2000b, s. 152).

Ahmet Mithat'ın eserlerine bakıldığında yazarın iş hayatına ilişkin sıkça bahsettiği ve takdir ettiği şeyin şahsî teşebbüs ve ticaret olduğu görülmektedir. Kendi hayatında da dönem dönem memuriyet görevlerinde bulunsa da gazeteciliğe ve muharrirliğe her zaman devam etmiştir (Okay, 1989, s. 111). *Müşahedat* romanında memuriyet ve tüccarlık meslekleri karşılaştırılmış ve kazanç elde etmek isteyenler için doğru yolun ticaret yapmak olduğu tespit edilmiştir. "Memuriyetteki makasid zımnında zengin olmak dâhil olmayıp memurların arzlarıyla istikametleriyle çalışmaları ve onun bedeli olarak devletin kendilerine verdiği maaşla geçinmeleri lâzımken, tarîk-i ticârette pek çok kolpoların, nâgehanî-kârların, müsmir tesadüflerin insanı birden bire zengin edebileceğini de öğrenmiş." (Ahmet Mithat Efendi, 2000b, s. 92) açıklamalarından Refet'in memuriyeti bırakarak ticarete yönelme sebebinin kazancını arttırmak olduğu çıkarılmaktadır. Romanın ilerleyen kısımlarında yazarın kendi ağzından benzer bir açıklama yapılmıştır: "Mütemevvillerden hangisinin asılları ve sûret-i neşetleri biraz tahkik edilecek olursa görülür ki zenginlik ticarettedir. İnsan eğer kudret-i vehbiyye ve kesbiyyesiyle din ve devletine bi-hakkın hüsn-i hizmet edebileceksen memuriyet yolunu tercih ederek, yoksa hem kendi başına bir maîşet-i müstakilâne ile yaşamak ve hem de namus dairesinde zenginlik ihtimalâtının yolunda bulunmak isterse mutlaka ticaret tarikini tercih eylemelidir" (Ahmet Mithat Efendi, 2000b, s. 93).

Ahmet Mithat'ın pek çok karakteri, memuriyet yerine serbest girişimlerle hayatlarını kazanmaktadır. *Müşahedat* romanında ticari yoldan para kazanmak, memuriyet vasıtası ile para kazanmaktan üstün tutulmuştur. Seyyit Mehmet Numan, başlı başına iş sahibi olmayan birisini "fail-i muhtar" saymaz. Yazar, bu karakteriyle muteber veli ve gazi tipi, Tanzimat döneminin muteber aydın tipi yerine çalışmayı erdem olarak gören tüccar zihniyetli insan tipini ortaya koyar. Yazarın; kendisine benzeyen, fakirliği çalışarak aşan, ölçülü para harcayan kahramanları ideal tipleridir. Hayatını, sağlığını, şerefini ve parasını hızla tüketen tufeyli kahramanlar, her zaman eleştiri odağı olmuştur (Uğurcan, 2017, s. 201).

Ahmet Mithat'ın romanlarında memurlar ve memuriyete ilişkin yapılan ilk değerlendirmelerin memurların sahip olması gereken niteliklere ilişkin olduğu tespit edilmiştir. Memurların dürüst, çalışkan, özverili, devlete ve görevlerine sadık olan insanlardan seçilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Yazarın romanlarında memurlara ilişkin yapılan bir diğer değerlendirme, memuriyetin getirdiği gelire ilişkindir. İncelenen romanlarda memurların

gelirlerinin azlığından bahsedildiği ve zengin olan memurların ancak rüşvet alarak ya da ticaret gibi farklı alanlara atılarak bunu elde ettikleri görülmektedir. *Müşahedat* romanında tüccarlık ve memurluk meslekleri karşılaştırılmış ve kazanç elde etmek isteyenlerin ticarete yönelmeleri, devlete ve halka hizmet edecek vasıflara sahip olanların ise memur olmaları öğütlenmiştir.

Ahmet Mithat, örnek ve yozlaşmış memur tiplerini *Esrâr-ı Cinâyat* romanında detaylarıyla açıklamıştır. Romanda Osman Sabri Efendi ve Mecdeddin Paşa üzerinden örnek ve yozlaşmış memur davranışları, örnekleriyle gösterilmektedir. Osman Sabri Efendi, düşük rütbeli olmasına rağmen görevini layıkıyla yerine getiren çalışkan bir kişilik olarak tasvir edilirken onun karşısında yer alan Mecdeddin Paşa, yüksek rütbeli ancak yozlaşmış memur karakteridir. "... Osman Sabri Efendi'nin hal ve tavrına kızmak şöyle dursun, aksine görevinin sırlarını herkesten ve bilhassa bir gazete muharririnden gizleyen memurun takdire değer olacağını gönlünden geçiriyordu." (Ahmet Mithat Efendi, 2020, s. 14) ifadelerinde Osman Sabri Efendi'nin olumlu özellikleri ve bunların mesleğine yansımaları açıklanmıştır.

Romanın farklı bir bölümünde Osman Sabri Efendi ile Mecdeddin Paşa karşılaştırılmış ve Osman Sabri Efendi'nin görevine olan sadakati vurgulanmıştır. "Müstantik Osman Sabri Efendi'nin vazifeşinaslığına karşın Mutasarrıf Paşa'da bulunması gereken temkin ve ihtiyatın yirmide birinin bile bulunmadığını hem gariptiyor hem de buna üzülyordu" (Ahmet Mithat Efendi, 2020, s. 16). Mecdeddin Paşa'ya yönelik olumsuz incelemeler ve onun karakteri üzerinden ortaya konulan dönemin yozlaşmış memur tipi, romanın ilerleyen kısımlarında vurgulanmıştır. Mecdeddin Paşa, Hediye Hanım'ın isteği üzerine hiçbir suçu olmamasına rağmen Osman Sabri Efendi'yi işinden istifa etmeye zorlamıştır. Bunun üzerine Osman Sabri Efendi'nin "Bendeniz bulunduğum memuriyetten hiçbir vakit istifamı veremem efendim. İstifa adeta nankörlük demektir." (Ahmet Mithat Efendi, 2020, s. 89) sözleri, onun görevine ve devlete sadıklığını bir kere daha ortaya koymuştur.

Ahmet Mithat'ın Osman Sabri Efendi karakteri üzerinden dönemin ideal memur tipini detaylarıyla açıkladığı görülmektedir. Yazarın farklı eserlerinde de vurguladığı çalışkan, disiplinli, görevine ve devletine sadık, dürüst ve özverili memur tipi; Osman Sabri Efendi ile canlandırılmıştır.

Ahmet Mithat, *Felâton Bey ile Rakım Efendi* eserinde alafanga züppe bir tipin sefaletini ve gülünçlüğünü sergilerken alafanga yaşayış tarzının ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik problemlere Felâton Bey karakteri üzerinden dikkat çeker (Uçman, 2012, s. 95). Alafangalığın temsili olan Felâton Bey, büyük kalemlerden birinde memurdur.

Ahmet Mithat Efendi, her ne kadar ideal memur tipinin sahip olması gereken vasıflar üzerinde dursa da seçtiği karakterler ile dönemin yozlaşmış memur

tiplerinden örnekler sunmaktan geri kalmaz. Felâton Bey, yazarın eserlerinde açıklanan örnek memur tipinin tam tersidir. Babasının üst düzey gelirinden dolayı Felâton Bey, görevlerini aksatmakta hatta memur olduğu kaleme dâhi uğramamaktadır. Bu durum, romanda Felâton Bey'in haftalık yaşantısı anlatılarak aktarılmaktadır.

...cuma günü mutlaka bir seyir mahalline gidip cumartesi ise dünkü yorgunluğu çıkarır ve pazar günü seyir yerleri daha alafranga olduğundan gitmemelik edemez. Pazarın yoğunluğunu dahi pazartesi çıkarır. Salı günü kaleme gitmeğe hazırlanıyorsa da havayı muvafik görünce Beyoğlu'nun bazı ziyaret mahallerini, baba dostlarını, ahababı vesaireyi ziyaret arzusu o günü dahi tatil ettirir. Çarşamba günü kaleme gidecek olursa saat altıdan dokuza kadar olan vakti ancak o haftanın vukuatını hikâyeye bölebilip akşam için mutlaka iki dalkavukla gelir. Bunlar dâhi kendisi gibi genç olacaklarından ve bahusus Felâton Beyefendi Beyoğlu'nda oturmak münasebetiyle ahababını alafranga bir yolda eğlendirmek lâzım geleceğinden perşembe gecesini alafranga eğlence mahallerinde geçirir. O gece sabahlandığı cihetle perşembe günü akşama kadar uyunur (Ahmet Mithat Efendi, 2000a, s. 6).

Felâton Bey'in bir haftalık yaşantısı, dönemin yapısına ilişkin bilgiler verse bile buradaki örnekten hareketle Felâton Bey'in dönemin yozlaşmış memur tipini temsil ettiği görülmektedir. Romanın ilerleyen kısımlarında babasının vefatı üzerine Felâton Bey'in “Pederin vefatından beri kaleme ayak atmadım ki” (Ahmet Mithat Efendi, 2000a, s. 70) açıklaması görevini ihmal ettiğini kanıtlar niteliktedir. Felâton Bey üzerinden görevlerini yerine getirmeyen ve ailesi sayesinde devlet kademelerinde yer bulmuş kişiler eleştirilmiştir. Benzer bir eleştiri, *Jön Türk* romanındaki Ayşe Ceylan'ın babası Kâzım Bey'e de yapılmıştır. “Hüsn-i hattı pek mükemmeldir. Fakat ondan başka bir hüneri yok. İfade-i merâma ancak muktedir. Kâzım Bey'in en büyük malumâtı taayyüş hususundadır. ...Gayet alafranga meşrep bir adamdır.” (Ahmet Mithat Efendi, 2003, s. 62) açıklamaları ile Kâzım Bey'in alafrangalığı dışında başka hiçbir özelliği olmadığı ve devlete hizmet etmeye layık olmadığı ifade edilmiştir. Ahmet Mithat'ın eserlerinde alafrangalık üzerinde bu derece durması yersiz değildir. Çağdaşları açısından bakıldığında yazar, alafrangalığın ne olduğunu en iyi bilenlerden birisidir. Katıldığı kongre sebebiyle iki buçuk ay, Avrupa'da gözlem yapmıştır. Eserlerinde Avrupaî görgü kurallarını tanıtırken alafrangalığın olumlu ve olumsuz yönlerini ifade etmiştir (Asiltürk, 1995, s. 571).

Esrâr-ı Cinâyat romanında Mecdeddin Paşa'ya yönelik yapılan değerlendirmede onun herhangi bir özelliği öne çıkarılmamış ve sıradan bir memur olarak tanımlanmıştır. “Selefleri olan mutasarrıflardan ne daha iyi ne daha fena olmayıp Beyoğlu Mutasarrıfı denildiği zaman hatıra nasıl bir adam gelirse öyledir” (Ahmet Mithat Efendi, 2020, s. 15). Ancak herhangi bir vasfı

olmamasına rağmen Mecdeddin Paşa, kurduğu ilişkiler sayesinde makam ve gelir sahibi olmuştur.

Romanda düzenbaz ve dolandırıcı bir karakter olarak tasvir edilen Halil Sûri'nin Mecdeddin Paşa ile yakın ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu durum, Halil Sûri'nin ağzından bir konuşma esnasında “Seni Mecdeddin Paşa sayesinde prangadan kurtarmak mümkün olduğu hâlde senden istediğimiz işi gördükten sonra da seni saklamak veya istediğin bir memlekete aşırarak bizim için imkânsız mı olur? Ama diyelim ki kaçıp buraya kadar gelmeden yakayı ele verdin. Mecdeddin Paşa sağ olsun. Başka dostlarımız sağ olsun. Yine kurtarırsın.” (Ahmet Mithat Efendi, 2020, s. 174) şeklinde yansıtılmaktadır. Buradaki ifadelerden Mecdeddin Paşa'nın görevini kötüye kullandığı, kendi çıkarlarına görevini alet ettiği ve rüşvet aldığı çıkarılmaktadır. Bütün bu olumsuz özelliklerinin yanı sıra Mecdeddin Paşa, görevinde ilerlemeyi kendi çabasına değil emri altında çalışan memurların çalışkanlığına bağlamaktadır. Bu durum, romanda Mecdeddin Paşa'nın ağzından “Gerçi büyüklere şan kazandıracak olan büyük memurlardır. “Alet işler el övünür” derler ama biz de kendimize şeref kazandıran memurların mükâfatından geri kalmayız.” (Ahmet Mithat Efendi, 2020, s. 25) sözleriyle açıklanmaktadır.

Mecdeddin Paşa, her ne kadar yozlaşmış memur tipi olarak karşımıza çıksa da Halil Sûri'nin açıklamaları ile romanda memurların geneline yönelik olarak bazı olumsuz değerlendirmeler sunulmaktadır. “Halil avukat değildir. Ancak davalarla ilgilenen bütün beylerin, paşaların en büyük dostu olduğundan bir davada bin avukata müracaat etmektense bir Halil Sûri'ye müracaat etmek kâfidir.” (Ahmet Mithat Efendi, 2020, s. 147) sözleri, rüşvet alan ve bu nedenle adalet sistemini bozan memurların olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca bu durumda olan memurların hâlen görevlerine devam ettikleri ve Halil Sûri tarafından korundukları “Memurlardan birisi rüşvet almış veya âşar mültezimlerinden biri zimmetine para geçirmiş. Onların hamisi Halil Sûri olur. Ne yapar yapar, herifi tamamen kurtarır veya kendisinden on kuruş tahsil edilecekse iki kuruşla kurtarmaya muvaffak olur.” (Ahmet Mithat Efendi, 2020, s. 148) sözleriyle açıklanmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi'nin yozlaşmış memur tipine değindiği eserlerinden bir diğeri, hafiyelik konusundan sıkça bahsedilen *Jön Türk* romanıdır. Eserde iftira sonucunda kendisini sürgünde bulan Nurullah karakteri üzerinden dönemin yapısı yansıtılmakta ve padişahın etrafında çalışan hafiyelerin görevlerini yerine getirmemesinden dolayı mağdur olanlara değinilmektedir. Hafiyelerin göze girmek için herhangi bir kişiye rahatlıkla iftira edebildiklerinden bahsedilir.

Bunlar (hafiyeler) kendilerini iki sınıfa taksim ederler. Birinci sınıfı asil en murdar hafiyelerdir ki gezip dolaştıkları yerlerde veyahut hazır buldukları mahâfilde bir zerre işitseler onu kubbe kadar büyültüp jurnal ederler. Masumlar aleyhine iftira bunlar için eser-i mahâret sayılır. Hiçbir

şey görüp işitmeseler işkembe-i kübrâdan uydururlar. Böyle gördükleri bir adamın cebine veyahut ber-takrîb hanesi içine evrak-ı muzırra ve dinamit ve bomba gibi eşyâ-yı memnu koymak işte bunların hüneridir (Ahmet Mithat Efendi, 2003, s. 185).

Ayrıca bazı hafiyelerin halkı tehdit ederek onlardan para aldıkları dönemin romana yansıyan farklı bir yönüdür. “Hafiyelerin en bayağı sınıfından bazı erâzili biliriz ki hiçbir para maaşı olmadığı hâlde birçok zevatı ve hatta esnafi tehdidât-ı dâimeleri altında bulundurarak gül gibi geçindiriyorlardı” (Ahmet Mithat Efendi, 2003, s. 188).

Felâton Bey’in ve Mecdeddin Paşa’nın benzeri bir karakter, *Jön Türk* romanında hafiyelerin başı olarak tanımlanan ve bu görevini kötüye kullanan Feyzullah Efendi’dir. Felâton Bey gibi Feyzullah Efendi de görev yerine doğru düzgün gitmemesine rağmen maaşını almakta hatta terfi ederek haksız kazanç elde etmektedir. Feyzullah Efendi, görevini kötüye kullanarak elde ettiği gelirler ile zenginleşmiş ve hatırı sayılır birisi haline gelmiştir.

...Feyzullah Efendi 'atûfetlû'dür. Bir büyük dairenin mektupçusudur. Ama mahall-i memûriyetine ayda üç defa gittiği yoktur. O daire mektupçuluğunun tensik-ı maâşât kararnamesince maaşı beş bin guruş iken bütçe açığına mahsuben zam edile edile on sekiz bin kuruşa kadar vardırılmıştır. Masârif namıyla bâb-ı zabtiyeden ve kendi dâire-i mensûbesinden ve saireden ve saireden çektiği paraların hesabını ancak kiramen kâtibin bilir. Bundan beş altı sene evvel rûsûmat nezaretinde beş altı yüz kuruş maaşlı bir memur olup hanesinin kirasını vermekten âciz kalacak bir zarûret-i maîşet içinde iken beş altı sene zarfında şu sakın oturduğu konağı mubâyaa ve tamir için dört bin liradan ziyade para sarfettikten maada mefruşat ve tezyînât-ı beytiyyeye ve atlara, arabalara onun birkaç mislini daha sarfetmiştir (Ahmet Mithat Efendi, 2003, ss. 181-182).

Ahmet Mithat, romanlarında öğreticiliği bırakmamış ve yaşadığı dönemdeki memurların olumlu ve olumsuz niteliklerini örneklerle detaylandırmıştır. Romanlarda Osman Sabri Efendi gibi olumlu niteliklere sahip memur tipleri üzerinde durulurken bu tiplerin tam karşıtı olan yozlaşmış memur tipleri de sunulmaktadır. Felâton Bey, Mecdettin Paşa, Feyzullah Efendi karakteri ile dönemin yozlaşmış memur tipleri sunulmuş ve bu karakterler üzerinden görevini kötüye kullanan memur davranışları gösterilmiştir. Felâton Bey; görev yerine bile gitmeden, devlete hizmet etmeden maaş alan bir karakterdir. Mecdettin Paşa, astlarının çabası sayesinde terfi eden zenginleşmek için rüşvet alan ve görevlerini kötüye kullanan bir memur tipidir. Feyzullah Efendi, hafiyelik teşkilatında insanlara iftira atarak yükselen ve zenginleşen yozlaşmış bir memur tipinin örneğidir. Bu karakterler üzerinden çalıskan olmayan, görevlerini kötüye kullanan, rüşvet alan ve hatta bilinçli bir şekilde adaleti

yanılta memurlar eleştirilmiş ve romanların tamamında bu karakterler, sonuç bölümünde cezalandırılmıştır.

Felâtuñ Bey ile Rakım Efendi, Jön Türk, Müşahedat, Esrâr-ı Cinâyat, Paris'te Bir Türk Romanlarında Yönetim Algısı

İncelenen *Felâtuñ Bey ile Rakım Efendi, Müşahedat* romanlarında yönetim konusuna değinilmediğı tespit edilmiştir. Ahmet Mithat'ın yönetime ilişkin kapsamlı değerlendirmeler yaptığı eserlerinden biri, *Jön Türk* romanıdır. Eserde Nurullah'ın iftiraya uğraması konusu üzerinde durulmakta ve bu konuda görevini düzgün bir biçimde yerine getirmeyen Feyzullah Efendi karakteri üzerinden hafiyeler ve hafiyelik teşkilatı yerilmektedir. Feyzullah Efendi, insanlara iftira atarak onları suçlamakta, sonrasında onları kurtararak kahraman rolüne bürünmekte ve halkı kandırmaktadır. Romanda Nurullah'ın kendisine atılan iftiralarından aklanmaktan umudunu kesmesi ve sürgünden kaçarak Jön Türklerin idaresinde olan bir bölgeye gitmesi, orada kendisine yeni bir yaşantı kurması dikkat çeken bir bölümdür (Ahmet Mithat Efendi, 2003, s. 213).

Ahmet Mithat'ın kendi tecrübelerinden esinlenerek yarattığı mahkûm karakterlerden birisi de Nurullah'tır. Nurullah karakterinin yaşadıkları, yazarın hayatıyla ilişkilidir. Hem yazar hem de kahramanı siyasetten uzak olmalarına rağmen sürgün edilmiş, sürgün şartlarının zorluğuna rağmen gittikleri bölgede halkı eğitmeye devam etmişlerdir (Uğurcan, 2017, ss. 196-198). Sürgüne gönderilen insanların işkenceye maruz kaldıklarını Ahmet Mithat Efendi, kendi sürgün yıllarından bahsederek “Bazı hem hâllerimiz haklarında reva görüldüğünü işittiğimiz tahammül-güzâr işkenceleri biz görmedik” (Ahmet Mithat Efendi, 2003, s. 207) şeklinde açıklamaktadır.

Şaşmaz (2019, s. 447), Tanzimat ve İstibdat döneminde yönetim eleştirisi yapan konuları işleyen yazarlardan birinin Ahmet Mithat Efendi olduğunu açıklamaktadır. Ancak Okay (1989, s. 382), *Jön Türk* romanının başlığının altında “millî, içtimâî, siyasî roman” ibaresi bulunsa da bu romanın Meşrutiyet idaresine hâkim olan İttihatçıların maddî ve manevî baskısı altında yazıldığından bahseder. II. Abdülhamit'e bağlı olan yazarın bu romanda devletin 33 yıllık idaresini hatta hükümdarın zulme dayanan eylemlerini eleştirmesi, dikkat çekicidir. Ayrıca II. Meşrutiyet'in ilanının Ahmet Mithat'ın davranışlarını değıştirmedeğii bilinmektedir. Yazar, hürriyete ve padişaha yaklaşımında her zaman orta yolu tutan bir yaklaşım sergilemiştir. Ahmet Mithat'ın öne çıkan yönü, politikliğı değil öğreticiliğı olmuştur (Uğurcan, 2012, s. 44).

Rodos sürgünlüğü sırasında Ahmet Mithat Efendi, suçu olmadığı hâlde kendisi gibi ceza çeken insanlarla karşılaşır. Bu yüzden eserlerinde sık sık adalet düşüncesine vurgu yapar. Adalet konusunu önemseyen yazar, romanlarında ve hikâyelerinde bu konuya temas eder (Çonoğlu, 2016, s. 248). Ahmet Mithat

Efendi'nin yönetime ilişkin değerlendirmeler yaptığı ve adalet sistemine değindiği eseri, *Esrâr-ı Cinâyat* adlı romanıdır. Romanda II. Abdülhamit, ıslahatçı olarak tanımlanmakta ve kendisinin adalet sistemine yönelik yaptığı düzenlemeler övülmektedir. Yapılan adalet sistemi düzenlemelerinin işleyişi kolaylaştıracağı ve memurların görev tanımlamalarının belirlendiği açıklanmaktadır.

Son adliye tesisatı sadece velinimetimiz ıslahatçı padişahımız efendimiz hazretlerinin şahane başarılarından biridir. Bu devleti, bu memleketi yeniden ihya edencesine başarıya ulaştırdıkları bunca önemli ıslahat arasında halkın selameti için en yararlı olanlarından biri de yeni adli düzenlemelerdir. Şimdiki adliye usulünce müstantiklerin, savcıların vesaire her sınıf memur ve adli zabitanın görevleri o kadar mükemmel olarak belirlenmiştir ki böyle orta yerde davacısı bulunmayan en dehşetli cinayetlerin bile davacısı yüce adalet olur (Ahmet Mithat Efendi, 2020, s. 23).

Romanın bir diğer bölümünde adalet sistemindeki düzenlemelerin hataları azalttığı söylenirken II. Abdülhamit'e yönelik övgü dolu açıklamaların yapıldığı göze çarpmaktadır.

...davacı kadı bile olsa, mahkeme huzurunda kadı ile diğerinin hiçbir farkı kalmaz; gerek avukatlar gerek savcılar ve müstantikler adli görevlerini tamamıyla yerine getirir... Bununla beraber yeni adli usulde hiç yanlışlık olmaz, hiç zulmedilmez diye inat etmiyoruz. Fakat yanlışlık da tamaha düşürülme de daha güç ve daha nadir olur... İşte bu düşüncelerin ışığında bundan önce kanuni adalet bakımından Hz. Ömer'in özelliklerini taşıyan padişahımız efendimiz hazretlerinin teşekküre değer bunca reformları arasında en mühimlerinden birinin de adli reform olduğunu vurgulamıştık (Ahmet Mithat Efendi, 2020, s. 29).

Ahmet Mithat'ın romanlarında kendi medeniyet görüşüne benzeyen tiplerin Doğu-Batı medeniyeti tartışmalarına girerek bu medeniyetlerin hangisinin üstün olduğuna ilişkin fikir beyan ettikleri görülür. Bu tiplere örnek olarak *Paris'te Bir Türk* romanından Nasuh Efendi karakteri verilebilir. Yazarın bu tipler üzerinden kendi dünya görüşünü yansıttığı bilinmektedir. Doğu'nun ilim, kültür ve ahlak değerlerine sahip olarak Batı'nın müspet ilimlerini ve tekniğini elde etme anlayışı, yazarın da savunduğu bir görüştür. Bahsedilen tiplerin yerli ve yabancı meclislerde konuşmalarında bu konu üzerinde durdukları ve bu görüşü savundukları görülür. Yazarın hayatından bu karakterlere yansıyan bir diğer yön de servet, tahsil imkânı gibi kolaylıklara sahip olmayıp kendi kendilerini yetiştiren şahsî gayretleri ile başarıya ulaşan bireyler olmalarıdır (Okay, 1989, s. 395). Ahmet Mithat, Nasuh karakteri üzerinden Osmanlı Devleti'nin yönetim şeklini övmekte ve adaletli olarak nitelemektedir. "İşte bizim memlekette hükûmet-i cumhuriyye olmayıp hükûmet-i sultaniyye vardır. Bununla beraber şu dediğiniz müsavât da vardır. Bir sadrazamın oğlu sadrazam olmaya lâyük

değil ise, mahzâ zadelikten dolayı hiçbir iddiaya kıyam edemez. Öte tarafta bir hamalın oğlu liyakat kazanır sadrazam olur. Demek isterim ki bu nimet-i müsavât dahi yalnız hükûmet-i cumhuriyyede bulunmaz” (Ahmet Mithat Efendi, 2000c, s. 303).

Romadaki cumhuriyet ve sultanlık karşılaştırması, göze çarpmaktadır. Nasuh, iki yönetim şeklini kıyaslamakta ve her iki yönetimde de hükmetme hakkının halkta olduğunu “Hiçbir hükûmet olamaz ki, hakk-ı hükûmet milletin olduğunu teslim etmesin.” (Ahmet Mithat Efendi, 2000c, s. 305) sözleriyle ifade etmektedir. Ayrıca halkın mutluluğunun ve refahının, ülkenin yönetiminden bağımsız olarak ülkenin ekonomik ve sosyal durumuna bağlı olduğu ifade edilmiştir. “Fransa cumhur olduğu zamanlar hiçbir vakitte şimdiki Belçika hükûmet-i müstakilesi kadar mes'ut olamadı. Elyevm Amerikalılar ki cumhuriyete tâbidirler, hiçbir vechile bir krallığa tâbi olan İngilizler kadar mes'ut değildirler” (Ahmet Mithat Efendi, 2000c, s. 307).

İncelenen eserlerde Ahmet Mithat Efendi'nin yönetime ilişkin değerlendirmeler yaptığı ancak bu değerlendirmelerin hiçbirinde padişaha yönelik olarak olumsuz ifadelerin kullanılmadığı görülmüştür. Özellikle *Jön Türk* romanında hafiyeliğe değinilmekte ve bu görevde olanların görevlerini nasıl suistimal ettikleri detaylandırılmaktadır. Ancak bu durum, kişiler nezdinde ele alınmış olup yönetime ilişkin doğrudan olumsuz açıklamalardan kaçınılmıştır. *Esrâr-ı Cinâyat* romanında dönemin padişahı II. Abdülhamit'ten övgü dolu ifadelerle bahsedilmiş ve adalet sisteminde yapılan düzenlemeler, olumlu şekilde değerlendirilmiştir. *Paris'te Bir Türk* eserinde benzer şekilde padişaha yönelik övgü dolu ifadeler yer almasa bile cumhuriyet ve sultanlık yönetim şekli olarak karşılaştırılmıştır. Nasuh karakterinin ağzından yapılan değerlendirmeler sonucunda sultanlık ve Osmanlı'nın yönetim şekli, galip ilan edilmiştir. Bu tespitler, Biricik (2015, s. 312) tarafından yapılan açıklamalarla benzerlik göstermektedir. Yönetim konusunun Tanzimat döneminde romanlara yansımaları incelenirken dönemin yapısını ve Jön Türkler'in etkisini göz önünde bulundurmak gereklidir. Yönetimden ve padişahı rahatsız olan ve muhalif tavırlar sergileyen Jön Türkler, siyasette ele alınan konuların edebî eserlere yansımalarının yolunu açmıştır. Bazı yazarların yönetimi sert bir biçimde eleştirdiği bilinirken konu Ahmet Mithat açısından incelendiğinde, onun eserlerinde daha orta yol tutarak makul çözümler sunmaya çalıştığı bilinmektedir.

Ayrıca Ahmet Mithat Efendi'nin yönetime ilişkin açıklamalarında orta yolu benimsemesinin farklı nedenleri de olabilir. İstanbul'da kitap çıkarmak isteyen yazarların dönemin sansür anlayışından etkilendiği bilinmektedir. Hatta Ahmet Mithat, özel mektuplarında sansür memurlarından yakınmaktadır. Sansürü aşmak amacıyla dönemin yazarlarının Ahmet Mithat'ın yaptığı gibi padişahın ilim ve irfan hamisi olduğunu belirterek padişahı övmeleri, eserlere yansımıştır.

Yazarların dönemin sansürünü aşmalarının bir diğer yolu da eserlerinde siyaset meselelerinden uzak durmalarıdır. Ahmet Mithat da eserlerinde siyasi konular yerine toplumsal ve sosyal konulara yönelmiştir. Bu konuda yazarın sansür anlayışının yanında, yayıncılık alanındaki gelişmelerle yeni fikirlerin yayılmasının kolaylaşmasını olumlu yönde kullanabildiği söylenebilir (Findley, 1999, ss. 11-12).

Ahmet Mithat, Tanzimat dönemi aydınlarının Batılılaşma sürecinin siyasal yönüne ağırlık vermelerini eleştirmektedir. Halkın büyük çoğunluğu, belirli bir eğitim düzeyinin altında olduğundan öncelik halkı eğitmek ve halkın gelişimini sağlamak olmalıdır (Rado, 1986, s. 5). Ancak Ahmet Mithat, halkın eğitiminin yönetimden ve padişahın bağımsız olarak gerçekleşmeyeceğinin farkındadır. Romanlarında yönetime bakış açısı ve padişaha yönelik kullandığı ifadeler, bu durumu destekler niteliktedir (Doğan, 2013, s. 206). Bu konuda yazarın II. Abdülhamit tarafından desteklendiği gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç

Ahmet Mithat Efendi'nin incelenen romanlarında yozlaşmış memur tipini eleştirerek olması gereken memur nitelikleri üzerinde durduğu ve karakterler üzerinden ders verdiği görülmektedir. Romanlarda örnek ve yozlaşmış memur tipleri üzerinden açıklanmıştır. İncelenen romanlarda yozlaşmış memur tipleri üzerinde daha detaylı olarak durulduğu ve bu tipler üzerinden hem memuriyete uygun olmayan insanlara hem de döneme ilişkin bilgiler verildiği görülmektedir. Yazara göre ideal memur tipi; çalışkan, dürüst, özverili, devletine sadık ve görev bilinci olan kişidir. Romanlarda memurluk mesleği yüceltilmiş adeta kutsal bir görev olarak görülmüş ve kazanç elde edip zengin olmak isteyenlerin farklı mesleklere yönelmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur. *Müşahadat* romanında okura iktisadî meseleler, ticaretin yaygınlaştırılması, tüccar sınıfı, çalışma ve üretmenin saygınlığı, emek övgüsü, memuriyetin karşısında özel teşebbüsün yüceltilmesi gibi konulardan (Galiç Muratoğlu, 2018, s. 56) bilgiler verilmektedir. Ahmet Mithat'ın eserlerine yansıttığı bu durum, yazarın kendi görüşünü açıklamaktadır. Okay (2014, ss. 159-160), yazarın hayatını ve iş felsefesini açıkladığını, içindeki çalışma hırsı sebebiyle memuriyete yanaşmadığını, memur olarak alacağı paranın iş karşılığı değil, sırf bir lütf olduğuna inandığını açıklamaktadır. Ahmet Mithat için ideal olan, elinin emeğiyle yaşamaktır. Benzer şekilde Çonoğlu (2016, s. 239) da Ahmet Mithat'ın memur olmak isteyen kişileri ve evladını memur yapmak isteyen babaları eleştirdiğinden bahseder. Memurluk; özveri ve sadakat gerektiren, gerekli vasıfları taşımayanların layık olmadığı bir meslektir.

Ahmet Mithat Efendi'nin incelenen romanlarında yönetime bakış açısına ilişkin olarak doğrudan herhangi bir eleştirinin yapılmadığı belirlenmiştir. Ancak devlet görevlilerinin görevlerini düzgün bir biçimde yerine getirmemelerinden

dolayı adalet sisteminde ve işleyişte aksaklıkların olduğuna değinildiği göze çarpmaktadır. Ahmet Mithat, değerlendirmeleri ile dolaylı da olsa muhalif olarak o dönemde yaşanan haksızlıkları, kendisinin ve toplumun gördüğü zulmü tasvir etmektedir. Yılmaz (2021, s. 139), yönetime ilişkin değerlendirmelerin *Jön Türk* romanında ele alındığını açıklayarak romandaki eleştirilerin “II. Abdülhamit yönetimi döneminde gerçekleştirilen uygulamaların, bizzat bu yönetim içinde yer alan insanlar tarafından bile zulüm ve haksızlık olarak görülmesi ve bunun itiraf edilmesi” olarak görülmesi gerektiğinden bahseder. Davulcu (2019, s. 45), Ahmet Mithat’ı “Osmanlı sınırları içinde bir liberal, yönetimle ilişkilerinde kontrollü ve çekingen, Batılı Devletler söz konusu olduğunda ise ekonomik alanda korumacı, kültürel konularda ise bir muhafazakar” bir kişilik olarak tanımlamaktadır.

Sonuç olarak Ahmet Mithat Efendi, incelenen romanlarında iyi ve yozlaşmış memur örnekleri üzerinde durarak karşılaştırmalarla hem ideal memur tipini tanımlamakta hem de memuriyetin değerini yüceltmektedir. Yazarın yönetime ve padişaha karşı değerlendirmelerinde ise orta yolu tutan bir yaklaşım sergilediği (Uğurcan, 2012, s. 44) ifade edilebilir.

Kaynakça

- Ahmet Mithat Efendi. (2000a). *Felâatun Bey ile Rakım Efendi*. Ankara: TDK.
- Ahmet Mithat Efendi. (2000b). *Müşahadat*. Ankara: TDK.
- Ahmet Mithat Efendi. (2000c). *Paris'te Bir Türk*. Ankara: TDK.
- Ahmet Mithat Efendi. (2003). *Jön Türk*. Ankara: TDK.
- Ahmet Mithat Efendi. (2020). *Esrâr-ı Cinâyat*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.
- Asiltürk, B. (1995). Ahmet Midhat Efendi Müsteşrikler Kongresi'nde. *Türk Dili*, (Ahmet Midhat Efendi Özel Bölümü), (521), 570-576.
- Biricik, İ. (2015). Hiciv Kavramı Açısından Ahmet Midhat Efendi'nin Felâatun Bey ile Rakım Efendi Romanında Yanlış Batılılaşma. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(3), 305-322. doi:10.18026/cbusos.36055.
- Çetin, N. (2002). Tanzimat Döneminde Türk Romanı (1860-1878). *Hece Dergisi*, (Türk Romanı Özel Sayısı), 65-67.
- Çonoğlu, S. (2016). Bir Roman Kahramanı Olarak Ahmet Mithat Efendi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(35), 235-251.
- Davulcu, M. (2019). *Ahmet Mithat Efendi'nin Tarih Anlayışı* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli.
- De Rosay, C. P. (2006). *Ahmet Mithat Efendi'nin Eserlerinde Batılılaşma* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Doğan, C. (2013). Doğu ile Batı Arasında Bir Türk Filozofu: Ahmed Midhat Efendi'nin Hayatı ve Bilimsel/Felsefî Düşünceleri Üzerine. *EKEV Akademi Dergisi*, 17(56), 191-216.

- Esen, N. (2014). *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Findley, C. (1999). *Ahmed Midhat Efendi Avrupa'da*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Galiç Muratoğlu, M. (2018). *Ahmet Mithat Efendi'nin 'Müşahadat' Romanının Tematik Açısından İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Gemili, V. (2019). Roman Reel Hayatın Kılavuzu Olabilir mi? Ve Ahmed Midhat. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Uluslararası Filoloji ve Çeviribilim Dergisi*, 1(1), 25-43.
- İnci, H. (2012). Bir Muharrir-i Osmaninin Keşfi. K. Yetiş (Haz.), *Ölümünün 100. Yılında Ahmet Mithat Efendi Sempozyumu* içinde (ss. 59-70). İstanbul.
- Kaplan, M. (1991). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Miyasoğlu, E. (2017). Doğumundan Ölümüne Ahmet Midhat Efendi. M. Miyasoğlu (Haz.), *Ahmet Midhat Efendi Armağanı* içinde (ss. 19-34). İstanbul.
- Moran, B. (2018). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1: Ahmet Mithat'tan Ahmet Hamdi Tanpınar'a*. İstanbul: İletişim.
- Okay, O. (1989). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*. İstanbul: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- Okay, O. (2014). *Edebiyat ve Edebi Eser Üzerine*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Özdemir, M. ve Göçen, G. (2014). Ahmet Midhat Efendi ve "Felâton Bey ile Rakım Efendi" Romanında Değerler Eğitimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(31), 215-240.
- Patacı, B. (2012). Ahmed Midhat Efendi'nin Müdâfaa Adlı Eserinin Mukaddimesi. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 179-187.
- Polat, A. (2016). Batı-Dışı Düşünce Tarihi Yazıcılığımıza Anti- Oryantalist Bir Katkı: Ahmed Midhat Efendi ve Nizâ-ı İlm ü Dîn. *Turkish Studies*, 11(21), 851-859. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11157>.
- Rado, Ş. (1986). *Ahmet Mithat Efendi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Şaşmaz, H. (2019). Tanzimat Dönemi'nden 1960'lara Türk Tiyatrosunda Politik Öğeler. *Tykhë Sanat ve Tasarım Dergisi*, 4(7), 443-461.
- Şeref, İ. (2014). Tanzimat Dönemi'nde Bir Aydın Olarak Ahmet Mithat Efendi ve Düşünce. *Journal of International Social Research*, 7(31), 279-288.
- Tanpınar, A. H. (2012). *19. Asır Türk Edebiyat Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Turinay, N. (2017). Tanzimat Döneminin Büyük Romanı: Müşahadat. M. Miyasoğlu (Haz.), *Ahmet Midhat Efendi Armağanı* içinde (ss. 227-238). İstanbul.
- Uçman, A. (2002). Türk Romanında İlk Alafranga Tip: Felâton Bey. *Kitaplık*, 54, 140-147.

- Uçman, A. (2012). Ahmet Midhat Efendi ve Alafrangalık. K. Yetiş (Haz.), *Ölümünün 100. Yılında Ahmet Mithat Efendi Sempozyumu* içinde (ss. 93-100). İstanbul.
- Uğurcan, S. (2012). II. Meşrutiyet'in Başlangıcında Ahmet Midhat Efendi. K. Yetiş (Haz.), *Ölümünün 100. Yılında Ahmet Mithat Efendi Sempozyumu* içinde (ss. 37-44). İstanbul.
- Uğurcan, S. (2017). Ahmet Midhat Efendi'nin Hatıratı ile Romanları Arasındaki Münasebet. M. Miyasoğlu (Haz.), *Ahmet Midhat Efendi Armağanı* içinde (ss. 193-205). İstanbul.
- Yılmaz, M. (2021). Ahmet Mithat Efendi Jön Türk Romanını Neden Yazdı?. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 13(26), 123-148. <http://dx.doi.org/10.26517/yea.488>.